DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 23 februari 2010 *

I mål C-310/08,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 234 EG, framställd av Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) (Förenade kungariket) genom beslut av den 21 april 2008, som inkom till domstolen den 11 juli 2008, i målet

London Borough of Harrow

mot

Nimco Hassan Ibrahim,

Secretary of State for the Home Department,

meddelar

* Rättegångsspråk: engelska.

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden V. Skouris, avdelningsordförandena J.N. Cunha Rodrigues (referent), K. Lenaerts, J.-C. Bonichot och P. Lindh samt domarna C.W. A. Timmermans, A. Rosas, K. Schiemann, P. Kūris, E. Juhász, L. Bay Larsen, T. von Danwitz och A. Arabadjiev,

generaladvokat: J. Mazák,
justitiesekreterare: biträdande justitiesekreterare H. von Holstein,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 2 september 2009,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

— London Borough of Harrow, genom K. Rutledge, barrister,

— Nimco Hassan Ibrahim, genom N. Rogers, barrister, befullmäktigad av S. Morshead, solicitor,

— Förenade kungarikets regering, genom V. Jackson, i egenskap av ombud, biträdd av C. Lewis, QC,

— Danmarks regering, genom R. Holdgaard, i egenskap av ombud,

— Irlands regering, genom D. O'Hagan och B. O'Moore, båda i egenskap av ombud, biträdda av D. Conlan Smyth, barrister,

— Italiens regering, genom I. Bruni, i egenskap av ombud, biträdd av W. Ferrante, avvocato dello Stato,

— Europeiska gemenskapernas kommission, genom D. Maidani och M. Wilderspin, båda i egenskap av ombud,

— Eftas övervakningsmyndighet, genom N. Fenger, F. Simonetti och I. Hauger, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 20 oktober 2009 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 12 i rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen (EGT L 257, s. 2; svensk specialutgåva, område 5, volym 1, s. 33), i dess lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 2434/92 av den 27 juli 1992 (EGT L 245, s. 1; svensk specialutgåva, område 5, volym 5, s. 160) (nedan kallad förordning nr 1612/68) och av Europaparlamentets och rådets direktiv 2004/38/EG av den 29 april 2004 om unionsmedborgares och deras familjemedlemmars rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom medlemsstaternas territorier och om ändring av förordning (EEG) nr 1612/68 och om upphävande av direktiven 64/221/EEG, 68/360/EEG, 72/194/EEG,

73/148/EEG, 75/34/EEG, 75/35/EEG, 90/364/EEG, 90/365/EEG och 93/96/EEG (EUT L 158, s. 77, och rättelser i EUT L 229, 2004, s. 35, EUT L 197, 2005, s. 34, samt EUT L 204, 2007, s. 28).

2 Begäran har framställts i ett mål mellan London Borough of Harrow (Harrow kommun i London), å ena sidan, och Nimco Hassan Ibrahim och Secretary of State for the Home Department, å andra sidan, avseende Nimco Hassan Ibrahims ansökan om bostad genom de sociala myndigheterna.

Tillämpliga bestämmelser

De unionsrättsliga bestämmelserna

3 Femte skälet i förordning nr 1612/68 har följande lydelse:

”Rätten till fri rörlighet kräver, för att den objektivt sett skall kunna utövas i frihet och värdighet, att man säkerställer lika behandling, både praktiskt och juridiskt, i allt som rör den faktiska verksamheten som anställd och rätten till bostad, och likaså att hinder för arbetstagarens rörlighet avlägsnas, särskilt när det gäller arbetstagarens rätt att få ha sin familj hos sig och förutsättningarna för att familjen skall kunna inlemmas i värdlandet.”

4 Artikel 10 i förordning nr 1612/68 har följande lydelse:

”1. Följande personer skall, oavsett sin nationalitet, ha rätt att bosätta sig tillsammans med en arbetstagare som är medborgare i en medlemsstat och som är anställd i en annan medlemsstats territorium:

a) Arbetstagarens make och deras avkomlingar som är under 21 års ålder eller är beroende av dem för sin försörjning,

b) släktingar i närmast föregående led till arbetstagaren och hans eller hennes make, som är beroende av dem.

2. Medlemsstaterna skall underlätta mottagandet av alla familjemedlemmar som inte anges i punkt 1, om de är beroende av arbetstagaren eller ingår i hans eller hennes hushåll i det land arbetstagaren kommer ifrån.

3. Vad beträffar punkterna 1 och 2 måste arbetstagaren för sin familj ha tillgång till en bostad som anses normal för landets arbetstagare i den region där han eller hon är anställd. Denna bestämmelse får emellertid inte ge upphov till diskriminering mellan landets arbetstagare och arbetstagare från andra medlemsstater.”

5 Artikel 11 i förordning nr 1612/68 har följande lydelse:

”När en medborgare i en medlemsstat har anställning eller driver en rörelse inom en annan medlemsstats territorium skall hans eller hennes make och de barn som är under

21 års ålder eller beroende av honom eller henne ha rätt att ta anställning inom hela denna stats territorium, även om de inte är medborgare i någon medlemsstat.”

6 Enligt artikel 38.1 i direktiv 2004/38 har artiklarna 10 och 11 i förordning nr 1612/68 upphört att gälla med verkan från och med den 30 april 2006.

7 Artikel 12 första stycket i förordning nr 1612/68 har följande lydelse:

”Barnen till en medborgare i en medlemsstat som är eller har varit anställd i en annan medlemsstat skall ha tillträde till denna stats allmänna skolor, lärlingsutbildning och yrkesskolekurser på samma villkor som medborgarna i denna stat, om barnen bor där.”

8 Skälen 3 och 16 i direktiv 2004/38 har följande lydelse:

”3) Unionsmedborgarskap bör vara grundläggande status för medborgarna i medlemsstaterna när de utövar sin rätt att fritt röra sig och uppehålla sig. Det är därför nödvändigt att kodifiera och se över existerande gemenskapsinstrument som var för sig behandlar såväl arbetstagare, egenanställda som studenter och andra inaktiva personer för att förenkla och stärka rätten att fritt röra sig och uppehålla sig för alla unionsmedborgare.

…

16) Så länge de personer som omfattas av rätten till bosättning inte utgör en orimlig börda för den mottagande medlemsstatens sociala biståndssystem bör de inte utvisas. Därför får en utvisningsåtgärd inte vara en automatisk följd av anlitandet av det sociala biståndssystemet. Den mottagande medlemsstaten bör bedöma om det är fråga om tillfälliga svårigheter och beakta bosättningens längd, personens personliga omständigheter och storleken på det bidrag som har beviljats, när de bedömer huruvida personen ifråga blivit en orimlig börda för den mottagande medlemsstatens sociala biståndssystem och bör utvisas. Under inga omständigheter får arbetstagare, egenföretagare eller arbetssökande enligt domstolens definition bli föremål för utvisning, utom av hänsyn till allmän ordning eller säkerhet."

9 Artikel 7.1 och 7.2 i direktivet har följande lydelse:

"1. Varje unionsmedborgare skall ha rätt att uppehålla sig inom en annan medlemsstats territorium under längre tid än tre månader om den berörda personen

a) är anställd eller egenföretagare i den mottagande medlemsstaten, eller

b) för egen och sina familjemedlemmars räkning förfogar över tillräckliga medel för att inte bli en belastning för den mottagande medlemsstatens sociala biståndssystem under vistelsen, samt har en heltäckande sjukförsäkring som gäller i den mottagande medlemsstaten, eller

c) — är inskriven vid en privat eller statlig institution, som är erkänd eller finansierad av den mottagande medlemsstaten på grundval av dess lagstiftning eller administrativa praxis, med huvudsyftet att bedriva studier eller genomgå en yrkesutbildning,

— samt har en heltäckande sjukförsäkring som gäller i den mottagande medlemsstaten samt avger en försäkran till den behöriga nationella myndigheten, i form av en förklaring eller på något annat valfritt likvärdigt sätt, om att han har tillräckliga tillgångar för att kunna försörja sig själv och familjen, så att de inte blir en belastning för den mottagande medlemsstatens sociala biståndssystem under deras vistelseperiod,

d) är familjemedlem som följer med eller ansluter sig till en unionsmedborgare som uppfyller kraven i a, b eller c.

2. Uppehållsrätten enligt punkt 1 skall även omfatta familjemedlemmar som inte är medborgare i en medlemsstat när de följer med eller ansluter sig till unionsmedborgaren i den mottagande medlemsstaten, förutsatt att unionsmedborgaren uppfyller villkoren i punkt 1 a, 1 b eller 1 c.”

10 Artikel 12 i direktiv 2004/38 har rubriken ”Bibehållen uppehållsrätt för familjemedlemmar om unionsmedborgaren avlider eller lämnar landet”. I artikel 12.3 föreskrivs följande:

”Unionsmedborgarens avresa från den mottagande medlemsstaten eller unionsmedborgarens död skall inte medföra förlust av uppehållsrätt för unionsmedborgarens barn eller för den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen, oavsett nationalitet,

om barnen är bosatta i den mottagande medlemsstaten och inskrivna vid en utbildningsanstalt för att bedriva studier där, förrän deras studier avslutats.”

11 Artikel 24 i direktivet har rubriken ”Likabehandling”. I artikel 24.1 föreskrivs följande:

”Om inte annat följer av sådana specifika bestämmelser som uttryckligen anges i [EG-fördraget] och sekundärlagstiftningen skall alla unionsmedborgare som enligt detta direktiv uppehåller sig i den mottagande medlemsstaten åtnjuta samma behandling som den medlemsstatens egna medborgare inom de områden som omfattas av fördraget. Även familjemedlemmar som inte är medborgare i en medlemsstat, men som har uppehållsrätt eller permanent uppehållsrätt, skall åtnjuta denna rättighet.”

Den nationella lagstiftningen

12 Enligt artikel 6 i 2006 års förordning om invandring till Förenade kungariket (Europeiska ekonomiska samarbetsområdet) (Immigration (European Economic Area) Regulations 2006) är en ”behörig person” (*qualified person*), i den mening som avses i denna förordning, en person som är medborgare i Europeiska ekonomiska samarbetsområdet och befinner sig i Förenade kungariket som arbetssökande, arbetstagare, egenföretagare, självförsörjande person eller student.

13 Enligt artikel 19.3 a i förordningen kan en person utvisas från Förenade kungariket om vederbörande inte är, eller har upphört att vara, en behörig person i den mening som avses i förordningen.

14 Det följer av 1996 års lag om bostäder och boende (Housing Act 1996) och av 2006 års förordning om tilldelning av bostäder och insatser mot hemlöshet (Allocation of Housing and Homelessness (Eligibility) Regulations 2006) att en person enbart kan ansöka om bistånd avseende bostad om vederbörande har uppehållsrätt i Förenade kungariket på grundval av unionsrätten.

Tvisten vid den nationella domstolen och tolkningsfrågorna

15 Nimco Hassan Ibrahim är somalisk medborgare. Hon är gift med en dansk medborgare, Mohamed Bashir Yusuf.

16 Mohamed Bashir Yusuf kom till Förenade kungariket hösten 2002 och arbetade där från oktober 2002 till maj 2003. Från juni 2003 till mars 2004 ansökte han om bidrag på grund av arbetsoförmåga. Efter att ha förklarats arbetsförmögen vid utgången av denna period lämnade Mohamed Bashir Yusuf Förenade kungariket men återvände dit i december 2006.

17 Det är utrett att mellan den tidpunkt då han slutade sitt arbete och den tidpunkt då han lämnade Förenade kungariket, upphörde Mohamed Bashir Yusuf att vara ”en behörig person” i enlighet med artikel 6 i 2006 års förordning om invandring. När Mohamed Bashir Yusuf återvände till Förenade kungariket återfick han inte sin ställning som ”behörig person” med uppehållsrätt enligt unionsrätten.

18 Nimco Hassan Ibrahim kom till Förenade kungariket med tillstånd från migrationsmyndigheterna under februari månad år 2003, för att återförenas med sin make.

19 Makarna har fyra barn, som är danska medborgare och mellan ett år och nio år. De tre äldsta barnen kom till Förenade kungariket tillsammans med sin mor och det fjärde föddes där. De två äldsta barnen går i statlig skola alltsedan ankomsten till den medlemsstaten.

20 Nimco Hassan Ibrahim separerade från sin make efter det att denne hade lämnat Förenade kungariket år 2004. Nimco Hassan Ibrahim har aldrig varit självförsörjande. Hon arbetar inte och är helt beroende av bidrag från socialtjänsten för att täcka sina löpande utgifter och sina boendekostnader. Hon har inte någon heltäckande sjukförsäkring och är beroende av det nationella hälso- och sjukvårdssystemet (National Health Service).

21 Under januari månad år 2007 ansökte Nimco Hassan Ibrahim om bostad för sig själv och sina barn genom de sociala myndigheterna. Genom beslut av den 1 februari 2007 avslog London Borough of Harrow denna ansökan. Den ansåg att varken Nimco Hassan Ibrahim eller hennes make vistades i Förenade kungariket med stöd av unionsrätten. London Borough of Harrow fann vid omprövning den 29 mars 2007 inte skäl att ändra sitt beslut.

22 Nimco Hassan Ibrahim överklagade till Clerkenwell and Shoreditch County Court (domstol i första instans i Clerkenwell och Shoreditch), som biföll överklagandet genom beslut av den 18 oktober 2007. Den domstolen ansåg att Nimco Hassan Ibrahim hade uppehållsrätt i Förenade kungariket på grundval av artikel 12 i förordning nr 1612/68, eftersom hon är mor till barn om vilka hon har den faktiska vårdnaden, eftersom hennes barn går i skola och eftersom hennes make är unionsmedborgare och har arbetat i Förenade kungariket.

23 London Borough of Harrow överklagade beslutet från Clerkenwell and Shoreditch County Court till den hänskjutande domstolen.

24 Court of Appeal (England & Wales) (Civil Division) beslutade mot denna bakgrund att vilandeförklara målet och ställa följande tolkningsfrågor till domstolen:

— ”För det fall

— en maka som inte är unionsmedborgare kom till Förenade kungariket tillsammans med sin make, som är unionsmedborgare, och deras barn, vilka också är unionsmedborgare,

— unionsmedborgaren var i Förenade kungariket som arbetstagare,

— unionsmedborgaren därefter upphörde att vara arbetstagare och senare lämnade Förenade kungariket,

— unionsmedborgaren, hans maka (som är tredjelandsmedborgare) och deras barn inte är självförsörjande och är beroende av socialbidrag i Förenade kungariket, samt

— barnen påbörjade grundskolan en kort tid efter deras ankomst till Förenade kungariket medan unionsmedborgaren fortfarande var arbetstagare

1) har makan och barnen uppehållsrätt i Förenade kungariket endast om de uppfyller villkoren i direktiv 2004/38 … eller

2) a) har de uppehållsrätt i Förenade kungariket med stöd av artikel 12 i förordning nr 1612/68, såsom den bestämmelsen har tolkats av domstolen, utan att det är nödvändigt att de uppfyller villkoren i direktiv 2004/38 … och,

b) om så är fallet, måste de ha tillräckliga tillgångar för att inte bli en belastning för den mottagande medlemsstatens socialförsäkringssystem under vistelsen samt ha en heltäckande sjukförsäkring som gäller i den mottagande medlemsstaten?

3) Om den första frågan besvaras jakande, blir slutsatsen en annan med hänsyn till de omständigheter som föreligger i förevarande fall, där barnen påbörjade grundskolan och arbetstagaren som är unionsmedborgare upphörde att arbeta, före det datum vid vilket … direktiv 2004/38 … skulle ha införlivats av medlemsstaterna?”

Prövning av tolkningsfrågorna

Den första och den andra frågan

25 Genom de första två frågorna, som bör prövas tillsammans, undrar den hänskjutande domstolen om, under sådana omständigheter som är för handen i målet vid den domstolen, barnen och den förälder som har den faktiska vårdnaden om dem har uppehållsrätt i den mottagande medlemsstaten enbart på grundval av artikel 12 i förordning nr 1612/68, utan att det är nödvändigt att villkoren i direktiv 2004/38 är uppfyllda, eller om de endast har uppehållsrätt om de uppfyller dessa villkor. För det fall uppehållsrätten följer enbart av artikel 12 i förordning nr 1612/68 undrar den hänskjutande domstolen även om barnen och den förälder som har den faktiska

vårdnaden om dem måste ha tillräckliga tillgångar samt omfattas av en heltäckande sjukförsäkring i den mottagande medlemsstaten.

26 Barnen till en medborgare i en medlemsstat som är eller har varit anställd i en annan medlemsstat ska i enlighet med artikel 12 i förordning nr 1612/68 ha tillträde till denna stats allmänna skolor, lärlingsutbildning och yrkesskolekurser på samma villkor som medborgarna i denna stat, om barnen bor där.

27 I artikel 10 i förordning nr 1612/68 föreskrevs en rätt för make och avkomlingar till en arbetstagare som är medborgare i en medlemsstat och anställd på en annan medlemsstats territorium att i den sistnämnda medlemsstaten bosätta sig tillsammans med arbetstagaren.

28 Det följer av artikel 7.1 b och d samt 7.2 i direktiv 2004/38 att familjemedlemmarna till en unionsmedborgare, oberoende av vilken nationalitet de har, har rätt att följa med och ansluta sig till unionsmedborgaren, när denne är bosatt i en annan medlemsstat utan att där vara arbetstagare eller egenföretagare. Detta förutsätter att unionsmedborgaren för egen och för sina familjemedlemmars räkning har tillräckliga tillgångar samt en heltäckande sjukförsäkring i den mottagande medlemsstaten.

29 Domstolen har tidigare funnit att barn till en unionsmedborgare, vilka har bosatt sig i en medlemsstat i samband med att deras förälder utövat sin rätt att i egenskap av migrerande arbetstagare bosätta sig i den medlemsstaten, har rätt att vara bosatta där för att få tillträde till den mottagande medlemsstatens allmänna skolor enligt artikel 12 i förordning nr 1612/68. Det saknar därvid betydelse att barnens föräldrar under tiden har skilt sig, att endast en av dem är unionsmedborgare eller att den förälder som är

unionsmedborgare inte längre är att anse som migrerande arbetstagare i den mottagande medlemsstaten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 17 september 2002 i mål C-413/99, Baumbast och R, REG 2002, s. I-7091, punkt 63).

30 Domstolen har även funnit att då barnen, enligt artikel 12 i förordning nr 1612/68, har rätt att fortsätta sin skolgång i den mottagande medlemsstaten samtidigt som den förälder som har den faktiska vårdnaden om dem riskerar att förlora sin uppehållsrätt i den medlemsstaten, skulle ett förbud för den föräldern att stanna kvar i den mottagande medlemsstaten under den tid barnen går i skolan medföra att de berövades en rätt som de tillerkänts av unionslagstiftaren (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Baumbast och R, punkt 71).

31 Efter att i punkt 72 i domen i målet Baumbast och R ha erinrat om att förordning nr 1612/68 ska tolkas mot bakgrund av rätten till skydd för familjelivet enligt artikel 8 i Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, undertecknad i Rom den 4 november 1950, drog domstolen, i punkt 73 i samma dom, slutsatsen att ett barns rätt enligt artikel 12 i nämnda förordning till utbildning i den mottagande medlemsstaten under bästa möjliga förhållanden också med nödvändighet medför att detta barn har en rätt att åtföljas av den person som har den faktiska vårdnaden om barnet och, således, att den personen kan bo med barnet i den mottagande medlemsstaten under den tid som utbildningen pågår.

32 Den hänskjutande domstolen önskar få klarhet i huruvida domen i det ovannämnda målet Baumbast och R grundar sig på artiklarna 10 och 12 i förordning nr 1612/68 eller på enbart den sistnämnda artikeln. Den domstolen undrar närmare bestämt huruvida uppehållsrätten för barn till en medborgare i en medlemsstat som arbetar eller har

arbetat i en annan medlemsstat samt för den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen följer underförstått av artikel 12.

33 Enligt artikel 12 i förordning nr 1612/68 har barn till migrerande arbetstagare rätt till likabehandling vad avser utbildning. Den rätten omfattar enbart barn som är bosatta i den medlemsstat där en av föräldrarna är eller har varit anställd.

34 Rätten till utbildning beror således av huruvida barnet i fråga är bosatt i den mottagande medlemsstaten.

35 Barn tillerkänns med stöd av artikel 12 i förordning nr 1612/68, såsom den har tolkats av domstolen i domen i det ovannämnda målet Baumbast och R, en självständig uppehållsrätt i förening med barnets rätt till utbildning. Utövandet av den sistnämnda rätten var i synnerhet inte villkorad av att barnet, under hela studietiden, bibehöll en särskild uppehållsrätt enligt artikel 10.1 a i förordningen, när den bestämmelsen fortfarande gällde.

36 I punkterna 21–24 i dom av den 4 maj 1995 i mål C-7/94, Gaal (REG 1995, s. I-1031), förklarade domstolen uttryckligen att den inte godtog den tyska regeringens argument att det fanns ett nära samband mellan å ena sidan artiklarna 10 och 11 i förordning nr 1612/68 och å andra sidan artikel 12 i förordningen, som innebär att den senare bestämmelsen endast medför en rätt till likabehandling vad avser rätten till utbildning i den mottagande medlemsstaten för barn som uppfyller villkoren i artiklarna 10 och 11.

I punkt 23 i nämnda dom påpekade domstolen uttryckligen att artikel 12 i förordning nr 1612/68 inte innehåller någon hänvisning till artiklarna 10 och 11.

37 Att göra rätten till utbildning beroende av huruvida ett barn har en självständig uppehållsrätt enligt andra bestämmelser i förordning nr 1612/68 skulle strida mot det sammanhang i vilket artikel 12 i förordningen ingår samt dess syfte (se, för ett liknande resonemang, domen i det ovannämnda målet Gaal, punkt 25).

38 När ett barn har förvärvat den rätt till utbildning som följer av artikel 12 i förordningen på grund av att barnet är bosatt i den mottagande medlemsstaten, förblir upphovsrätten avhängig barnets situation och kan inte längre ifrågasättas med anledning av att de villkor som föreskrevs i nämnda artikel 10 inte är uppfyllda.

39 Såsom följer av lydelsen av artikel 12 i förordning nr 1612/68 är rätten till likabehandling med avseende på utbildning inte begränsad till barn till migrerande arbetstagare. Den omfattar även barn till före detta migrerande arbetstagare.

40 Barns rätt enligt artikel 12 i förordning nr 1612/68 är inte avhängig av föräldrarnas uppehållsrätt i den mottagande medlemsstaten. Enligt fast rättspraxis krävs det enligt artikel 12 enbart att barnet har bott med en eller båda föräldrarna i en medlemsstat medan åtminstone en av föräldrarna var bosatt där som arbetstagare (dom av den 21 juni 1988 i mål 197/86, Brown, REG 1988, s. 3205, punkt 30, svensk specialutgåva, volym 9, s. 489, och domen i det ovannämnda målet Gaal, punkt 27).

41 Att godta att barnen till före detta migrerande arbetstagare ska kunna fullfölja sina studier i den mottagande medlemsstaten, trots att deras föräldrar inte längre är bosatta där, är likvärdigt med att tillerkänna dem en uppehållsrätt som grundar sig på artikel 12 i förordning nr 1612/68 och som är oberoende av föräldrarnas uppehållsrätt.

42 Artikel 12 i förordning nr 1612/68 ska således tillämpas oberoende av bestämmelserna i unionsrätten rörande villkoren för utövande av uppehållsrätten i en annan medlemsstat. Den oberoende ställning som nämnda artikel 12 har i förhållande till artikel 10 i samma förordning utgör grunden för den rättspraxis som domstolen har erinrat om ovan i punkterna 29–31 och den förblir giltig med avseende på bestämmelserna i direktiv 2004/38.

43 En motsatt lösning skulle kunna äventyra det mål som följer av femte skälet i förordning nr 1612/68 och som innebär att den migrerande arbetstagarens familj ska inlemmas i värdlandet. Enligt fast rättspraxis är det, för att en sådan integration ska lyckas, nödvändigt att ett barn till en arbetstagare som är medborgare i en medlemsstat har möjlighet att påbörja och, i förekommande fall, slutföra sin skolgång och utbildning i den mottagande medlemsstaten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 15 mars 1989 i de förenade målen 389/87 och 390/87, Echternach et Moritz, REG 1989, s. 723, punkt 21, samt domen i det ovannämnda målet Baumbast och R, punkt 69).

44 London Borough of Harrow, Förenade kungarikets regering, den danska regeringen och den irländska regeringen har gjort gällande att alltsedan ikraftträdandet av direktiv 2004/38 regleras villkoren för utövandet av uppehållsrätt i medlemsstaterna för unionsmedborgarna och deras familjemedlemmar uteslutande i det direktivet. Följaktligen kan någon uppehållsrätt inte grunda sig på artikel 12 i förordning nr 1612/68.

45 Det finns i detta avseende inte något skäl för att anta att unionslagstiftaren, genom att anta direktiv 2004/38, avsåg att ändra tillämpningsområdet för artikel 12 i förordning nr 1612/68, såsom detta har tolkas av domstolen, för att framdeles begränsa dess normativa innehåll till att enbart avse rätten till utbildning.

46 Artikel 12 i förordning nr 1612/68 har, till skillnad från artiklarna 10 och 11 i denna förordning, inte upphävts genom direktiv 2004/38. Detta val kan enbart innebära att unionslagstiftaren inte avsåg att införa inskränkningar av den artikelns tillämpningsområde, såsom domstolen har tolka detta.

47 Tolkningen i föregående punkt vinner stöd av den omständigheten att det framgår av förarbetena till direktiv 2004/38 att detta utarbetades på ett sådant sätt att det skulle överensstämma med domen i det ovannämnda målet Baumbast och R (KOM(2003) 199 slutlig, s. 7).

48 Om artikel 12 i förordning nr 1612/68 endast hade avsett rätten till likabehandling med avseende på utbildning utan att barnen till migrerande arbetstagare hade tillerkänts någon uppehållsrätt, skulle den artikeln ha blivit överflödig i och med ikraftträdandet av direktiv 2004/38. I artikel 24.1 i direktivet föreskrivs att varje unionsmedborgare som uppehåller sig i den mottagande medlemsstaten ska åtnjuta samma behandling som den medlemsstatens egna medborgare inom de områden som omfattas av fördraget. Det råder inte något tvivel om att utbildning omfattas av unionsrättens tillämpningsområde (se, bland annat, dom av den 13 februari 1985 i mål 293/83, Gravier, REG 1985, s. 593, punkt 19; svensk specialutgåva, volym 8, s. 71).

49 Enligt skäl 3 i direktiv 2004/38 syftar detta bland annat till att förenkla och stärka rätten för alla unionsmedborgare att fritt röra sig och uppehålla sig (se, för ett liknande resonemang, dom av den 25 juli 2008 i mål C-127/08, Metock m.fl., REG 2008, s. I-6241, punkt 59). Om artikel 12 i förordning nr 1612/68 och artikel 7.1 b och d samt 7.2 i direktiv 2004/38 skulle tillämpas på barn till migrerande arbetstagare, skulle uppehållsrätten för dessa barn i den mottagande medlemsstaten i syfte att där påbörja eller fortsätta sina studier vara underkastad strängare villkor än dem som gällde före ikraftträdandet av direktiv 2004/38.

50 Av detta följer att barnen till en medborgare i en medlemsstat, som arbetar eller har arbetat i den mottagande medlemsstaten, liksom den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen åtnjuter uppehållsrätt i den sistnämnda staten på grundval av artikel 12 i förordning nr 1612/68 i sig, utan att det krävs att de uppfyller villkoren i direktiv 2004/38.

51 Det återstår att fastställa huruvida utövandet av uppehållsrätten är underkastad villkoret att personerna i fråga har tillräckliga tillgångar och en heltäckande sjukförsäkring i den mottagande medlemsstaten.

52 Det ska inledningsvis påpekas att ett sådant villkor inte uppställs i artikel 12 i förordning nr 1612/68 och såsom domstolen tidigare har funnit ska denna artikel inte tolkas restriktivt och i vart fall inte så att den berövas sin ändamålsenliga verkan (domen i det ovannämnda målet Baumbast och R, punkt 74).

53 Något krav på att familjemedlemmarna till en arbetstagare i en medlemsstat ska vara självförsörjande och på att dessa vid sjukdom ska vara skyddade i den mottagande medlemsstaten följer inte heller av domstolens rättspraxis.

54 I ett mål där domstolen skulle avgöra huruvida barn som var bosatta i den medlemsstat där deras far, som var medborgare i en annan medlemsstat, hade varit anställd innan han återvände till sin ursprungsstat hade rätt, enligt artikel 12 i förordning nr 1612/68, till bidrag från staten som omfattade kostnader för deras utbildning, uppehället för dem och för de personer som de var underhållsskyldiga för samt för sjukförsäkring, fann domstolen, utan att ta ställning till de studerandes ekonomiska situation, att ställningen som barn till en arbetstagare som är medborgare i en medlemsstat, i den mening som avses i förordning nr 1612/68, särskilt innebär en på unionsrätten grundad rätt för sådana barn till studiebidrag från staten för att göra det möjligt för dem att integreras i den mottagande medlemsstaten. Detta krav gör sig gällande med än större styrka när de personer som omfattas av dessa bestämmelser i förordning nr 1612/68 är studerande

som har anlänt till den mottagande medlemsstaten innan de har uppnått skolpliktig ålder (domen i det ovannämnda målet Echternach och Moritz, punkt 35).

55 I domen i det ovannämnda målet Baumbast och R, som rörde uppehållsrätten för herr Baumbasts barn i den mottagande medlemsstaten enligt artikel 12 i förordning nr 1612/68, hade herr Baumbast tillräckliga tillgångar för att försörja sig själv och sin familj och var inte beroende av socialbidrag. Svaren på tolkningsfrågorna, som avsåg uppehållsrätten för barnen och deras mor (som hade vårdnaden om dem), grundade sig inte på den omständigheten att dessa personer var självförsörjande. Svaren på tolkningsfrågorna grundade sig i stället på den omständigheten att för att det mål som eftersträvas med förordning nr 1612/68, vilket är fri rörlighet för arbetstagare, ska kunna uppnås krävs det att integrationen av arbetstagarens familj i den mottagande medlemsstaten kan ske under bästa möjliga omständigheter, och att om föräldrar som har vårdnaden om barnen inte gavs möjlighet att stanna kvar i den mottagande medlemsstaten under barnens skolgång, skulle dessa kunna berövas en rätt som de har tillerkänts av unionslagstiftaren (domen i det ovannämnda målet Baumbast och R, punkterna 50 och 71).

56 I vissa situationer är inte heller uppehållsrätten enligt direktiv 2004/38 i den mottagande medlemsstaten för barn som studerar och den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen beroende av huruvida den sistnämnda har tillräckliga tillgångar och en heltäckande sjukförsäkring.

57 En tolkning enligt vilken uppehållsrätten i den mottagande medlemsstaten för barn som studerar där och den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen inte är underkastad kravet att de har tillräckliga tillgångar och en heltäckande sjukförsäkring finner stöd i artikel 12.3 i direktiv 2004/38. Enligt den artikeln ska unionsmedborgarens avresa från den mottagande medlemsstaten eller unionsmedborgarens död inte medföra förlust av uppehållsrätten för unionsmedborgarens barn eller för den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen, oavsett nationalitet, om barnen är bosatta

i den mottagande medlemsstaten och inskrivna vid en utbildningsanstalt, för att bedriva studier där, förrän deras studier avslutats.

58 Genom den bestämmelsen illustreras, även om bestämmelsen inte är tillämplig i målet vid den nationella domstolen, den särskilda betydelse som i direktiv 2004/38 tillmäts situationen för barn som studerar i den mottagande medlemsstaten och för den förälder som har vårdnaden om dem.

59 De två första frågorna ska, mot bakgrund av det ovan anförda, besvaras enligt följande. Under sådana omständigheter som de som är för handen i målet vid den nationella domstolen har barnen till en medborgare i en medlemsstat, som arbetar eller har arbetat i den mottagande medlemsstaten, och den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen uppehållsrätt i den sistnämnda staten enbart på grundval av artikel 12 i förordning nr 1612/68. Uppehållsrätten är inte villkorad av att de har tillräckliga tillgångar och en heltäckande sjukförsäkring i den staten.

Den tredje frågan

60 Mot bakgrund av svaret på den första och den andra frågan saknas det anledning att besvara den tredje frågan.

Rättegångskostnader

61 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i målet vid den nationella domstolen utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den nationella domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

Under sådana omständigheter som de som är för handen i målet vid den nationella domstolen har barnen till en medborgare i en medlemsstat, som arbetar eller har arbetat i den mottagande medlemsstaten, och den förälder som har den faktiska vårdnaden om barnen uppehållsrätt i den sistnämnda staten enbart på grundval av artikel 12 i rådets förordning (EEG) nr 1612/68 av den 15 oktober 1968 om arbetskraftens fria rörlighet inom gemenskapen, i dess lydelse enligt rådets förordning (EEG) nr 2434/92 av den 27 juli 1992. Uppehållsrätten är inte villkorad av att de har tillräckliga tillgångar och en heltäckande sjukförsäkring i den staten.

Underskrifter